

Miesopettajasta elokuvan keinoin

Heta Mulari

Kujala, Jukka. 2008. Miesopettaja itsenäisyyden ajan Suomessa elokuvan ja omaelämäkerran mukaan. Oulun yliopisto. Universitatis Ouluensis E 97. 295 s.

Jukka Kujala tarttuu väitöskirjassaan *Miesopettaja itsenäisyyden ajan Suomessa elokuvan ja omaelämäkerran mukaan* tärkeään tutkimustehtävään. Hän tarkastelee kasvatushistoriallisessa tutkimuksessaan mieheyttä ja miesopettajuutta itsenäisyyden ensimmäisistä vuosista peruskoulujärjestelmän rakentamiseen ja aina 2000-luvulle saakka. Tutkimus keskittyy itsenäisyyden aikana tuotettuihin miesopettajia kuvaaviin näytelmäelokuviin ja omaelämäkerralliseen muisteluaineistoon. Aineiston kontekstina on suomalaisen koulun muutos kansa- ja oppikoulusta peruskoulujärjestelmään, jonka kautta Kujala ulottaa analyysinsä laajempiin yhteiskunnallisiin muutoksiin, kuten maatalous- ja luokkayhteiskunnan murrokseen ja kaupungistumiseen. Käsitteet (mies)opettajien roolista, nuorisosta ja koulun kasvatustehtävästä muuttuvat selkeästi tarkasteltuna aikana. Tämä muutos piirtyy esiin ja sitä kommentoidaan – paikoin varsin kriittisesti – sekä omaelämäkertoissa että elokuvissa.

Haasteellisen tutkimustehtävästä tekee paitsi kahden erilaisen lähdemateriaalin tarkasteleminen rinnakkain, myös tutkimuksen aikajakson laajuus ja tutkimusasetelman moniulotteisuus. Ajallisesti Kujala on jakanut tutkimuksensa kolmeen eri jaksoon: aikaan ennen toista maailmansotaa ja sotavuosiin (1917–1945), sodan jälkeiseen aikaan ennen peruskoulu-uudistusta (1945–1972) ja peruskoulu-aikaan (1972–). Pitkä aikajänne aiheuttaa välillä ongelmia, kun mielenkiintoisia huomioita joudutaan käsittelemään vain ohimennen. Tutkimusta olisikin ehkä voinut keskittää lyhyemmälle aikavälille, jolloin syvemmälle analyysille olisi jäänyt enemmän tilaa.

Kujalan tutkimus sijoittuu lähimmin kasvatushistorian alalle, mutta käy keskustelua myös kulttuurihistoriallisen elokuvatutkimuksen, elämäkert- ja kulttuurintutkimuksen sekä miestutkimuksen kanssa. Tämä moniulotteisuus on tutkimuksen rikkaus, mutta etenkin tutkimuksen teoreettista taustaa käsittelevässä osiossa olisi paikoin toivonut jämäkämpää rajausta ja keskittymistä tutkimuksen kannalta keskeisimpiin teoreetikoihin ja tutkimussuuntauksiin. Aineiston huomioiden näitä olisivat voineet olla historiallinen elokuva-tutkimus ja elämäkertatutkimus. Tutkimusasetelmasta jääkin paikoitellen vaikutelma, että siinä olisi ollut näkökulmia ja aineksia kahteen tutkimukseen, joissa olisi käsitelty elokuvia ja omaelämäkertoja erikseen. Toisaalta kahden erilaisen lähdeaineiston yhdistäminen johtaa myös hedelmällisiin johtopäätöksiin yksityisen elämäkertatekstin suhteesta elokuvan kommentoimaan laajempaan yhteiskunnalliseen kehukseen.

Kasvatuksen historiaan elokuvan kautta

Kujalan väitöskirja on monessa mielessä kaivattu keskustelunavaaja, sillä mieheyden historiallista tutkimusta on tehty Suomessa toistaiseksi verrattain vähän ja myös opettajuutta on pitkälti tarkasteltu sukupuolisokeasti tai naislähtöisesti. On myös ilahduttavaa, että elokuvaa käytetään kasvatushistoriallisen tutkimuksen lähteenä. Tutkimuksen tärkeitä huomioita on, että miesopettajat ovat olleet naisopettajien varjossa kotimaisessa näytelmäelokuvassa ja heidän roolinsa ovat olleet varsin stereotyyppisiä. Kirjoittaja onnistuu hienosti nostamaan esiin näitä tärkeitä sivurooleja ja miesopettajuuden muuttuvaa kuvaa suomalaisessa

elokuvahistoriassa. Miesopettajuuden (elokuvallinen) historia onkin tätä ennen ollut pitkälti vielä kertomatonta historiaa. Moniulotteisuutta ja elokuvahistoriallista otetta tuo elokuvien analysoiminen suhteessa niiden vastaanottoon ja aikalaiskeskusteluun, kuten lehtiartikkeleihin, arvosteluihin ja ohjaajien näkemyksiin.

Elokuvia soisi käytettävän kasvatushistorian tutkimuksen lähteenä enemmänkin, sillä ne voivat avata monia sellaisia käsityksiä aikansa kasvatusihanteista ja ihanneopettajuudesta, joista muut lähteet eivät kerro. Kuten Kujalakin toteaa, nuorista ja koulusta kertoville elokuville on usein annettu kasvattava ja sivistävä tehtävä. Elokuvien sisältöä on säännelty esimerkiksi sensuurin avulla sen mukaan, millaista mallia aikuisuudesta ja yhteiskunnasta (nuorille) katsojille on kulloinkin haluttu välittää. Elokuvat ovat usein toimineet keskustelunherättäjinä ja aikansa kommentaattoreina ja erityisesti nuoria kuvaavat elokuvat, kuten Kujalankin tutkima tarkkailuluokkakuvaus *Täältä tullaan elämä!* (Tapio Suominen, 1980), ovat herättäneet paljon aikalaiskeskustelua ja jopa moraalisia paniikkeja. Sitä paitsi elokuva on kulttuurituotteena elämyksellinen ja kertova: useinhan arkipäiväiset käsityksemme esimerkiksi historian tapahtumista tai menneiden aikojen ihmisten arvomaailmasta pohjautuvat pitkälti elokuvaan.

Kujala ei nosta tutkimuksessaan esiin elokuvia taiteellisina teoksina vaan analysoi niitä valmistusajankohtansa tuotteina historiallisessa ja kulttuurisessa kontekstissaan. Tämä metodinen peruslähtökohta sopiikin hyvin elokuvan käyttämiseen historian tutkimuksessa. Elokvasta kiinnostuneet historian tutkijat törmäävät edelleen usein kysymykseen elokuvan todenmukaisuuden arvioimisesta. Johtuen elokuvan suhteellisen nuoresta asemasta historian tutkimuksen kentällä, elokuva-aineistoa käyttävän historioitsijan tuntuu edelleen olevan pakko jollakin tavalla perustella aineistonvalintaansa – määritelläänhän elokuva usein fiktiiviseksi tarinoinniksi, jolla ei ole suoraa faktuaalista todistusvoimaa. Myös Kujala pohtii väitöskirjassaan tätä keskustelua.

Totuuskysymyksen soisi kuitenkin jo siirtyvän syrjään ja elokuvalla annettavan aseman lähteenä, joka kertoo oman aikansa arvoista, yhteiskunnasta ja käsityksistä – toki juuri elokuvalla ominaisella tavalla, joka tulee tutkimuksessa ottaa huomioon. Kuten Kujalakin toteaa, täydellisesti menneisyyttä kopioiva elokuva on mahdottomuus, eikä elokuvan arvo lähteenä piilekään menneisyyden tarkassa dokumentoimisessa. Nuoruuden, lapsuuden tai kasvatuksen historiasta kiinnostuneen tutkijan huomio ei kohdistu elokuvan ”totuudellisuuteen” tai tekijöiden intentioihin, vaan esimerkiksi siihen, kenen totuutta, millaista ja miksi elokuvan kautta pyrittiin aikanaan välittämään. Vastaanoton analysoiminen – millaisia merkityksiä aikalaiset elokuville antoivat ja mihin yhteiskunnallisiin keskusteluihin niitä tietysti historiallisessa kontekstissa liitettiin – on tässä asetelmassa tärkeää.

Vaikka Kujala avaakin kiitettävästi elokuvien vastaanottoa eri konteksteissa, paikoitellen tutkimuksesta kuultaa läpi hieman deskriptiivinen käsitys elokuvasta aikansa keskustelujen heijastajana, eikä niinkään aktiivisena tulkitsijana, kannanottajana ja problematisoijana. Monia mielenkiintoisia ja ristiriitaisia opettajakäsityksiä avaavia huomioita on myös kätkeyty harmittavasti alaviitteisiin, joista ne olisi voinut nostaa leipätekstiin tarkemman analyysin kohteiksi. Esimerkiksi aikalaiskeskustelut opettajien siveellisyydestä, sensuurista ja ikärajoista elokuvan *Niskavuoren naiset* (Valentin Vaala, 1938) yhteydessä olisivat olleet mahdollisuuksia laajempaan analyysiin opettajille sopivasta käyttäytymisestä 1930-luvun lopulla. *Niskavuoren naisten* muuttuvat tulkinnat ja vastaanotto eri vuosikymmenillä ohitetaan melko nopeilla maininnoilla, kun lehdistökeskustelun kautta olisi voinut avata laajemminkin käsityksiä (mies)opettajille soveliaasta käytöksestä ja niiden muuttumisesta.

Tutkimuksen pitkän aikajänteen ja laajan tutkimusaineiston vuoksi myös muita herkullisia ja syvempään analyysiin johtavia polkuja jää kulkematta. Näihin kuuluu esimerkiksi

elokuvan tuotantohetken ja sen kuvaaman ajan välisen suhteen problematisoiminen. Esimerkiksi elokuva *Skandaali tyttökoulussa* (Edvin Laine, 1960) avaa tulkinnoille peräti kolme eriaikaista kerrosta: elokuvan kuvaaman ajan (1800–1900-lukujen taite), elokuvan tekoajan (1950–1960-lukujen taite) ja tutkijan oman ajan. Näistä Kujala käsittelee oikeastaan vain elokuvan tekoajan yhteiskunnallista tilannetta ja käsityksiä 1960-luvun opettajuudesta. Eri aikatasojen huomioimista kaipaisi paikoitellen muutenkin lisää, sillä esimerkiksi 1950-luvun elokuvien vertaaminen ja rinnastaminen 2000-luvun miestutkimuksen näkökulmiin tai käytännön sosiologisiin koulututkimuksiin ei aina tunnu täysin perustellulta. Sen sijaan tutkimuksen lopussa käsiteltävän elokuvan *Young Love* (Arto Lehkamo, 2001) yhteydessä vastaanoton eri äänien erittelemisen ja kriittinen ote toimivat hyvin. Mitä suomalaisesta sukupuolijärjestelmästä ja mediakulttuurista kertoo, että elokuvan homoa miesopettajaa ivataan julmasti, epäillään pedofiiliasta ja rangaistaan AIDSilla? Tutkimus tuo näin esiin myös, että Suomessa kaivataan enemmän kriittistä, populaarifiktioiden mieskuvaan ja sen historialliseen muutokseen kohdistuvaa miestutkimusta.

Tästä kritiikistä huolimatta Kujalan tutkimuksessa on hienoja tulkintoja ja johtopäätöksiä miesopettajuuden ja kasvatuskäsitysten muutoksesta. Tutkimus nostaa esiin mielenkiintoisia vertailukohtia nuortenelokuvan tutkimuksen ja nuoruuden representaatioiden kanssa. Nuortenelokuvissahan opettajat ovat varsin usein tärkeitä kasvattajia, jotka ohjaavat nuorisoa kohti oikeita arvoja, asenteita ja yhteiskuntaa, ja näillä elokuvilla on usein ollut piilokasvatuksellisia tavoitteita, jotka kertovat oman aikansa arvoista ja kasvatusihanteista. Toisaalta nuortenelokuvan aikuiset asetetaan usein karikatyyriseen ja jäykkään asemaan vastakohtaksi muutoksessa olevalle, kapinoivalle ja tulevaisuutta edustavalle nuorisolle. Elokuvan nuorisorepresentaatioiden lukeminen suhteessa opettajarepresentaatioihin tarjoaa jatkotutkimuksellekin mielenkiintoisia näkökulmia. Kuinka kasvatettavia suhteutetaan kasvattiin ja kumman näkemykset esitetään omana aikanaan tavoiteltavina?

Miesopettajuus muutoksessa

Kujalan väitöstutkimuksessa piirtyy selkeä kuva ihannemiesopettajuuden muutoksesta itsenäisyyden alkuaikojen autoritäärisestä ja moraalia vartioivasta kansankasvattajasta monisyisempään ja kriittisempään opettajakuvaan. Malliopettajuuden ulkopuolelle jäivät miesopettajahahmot ovat sotienjälkeisessä suomalaisessa elokuvassa usein olleet sadistisia kurinpitäjiä ja/tai yhteisön ulkopuolelle jääneitä yksinäisiä vanhoja poikia. Uusimmissa 1990–2000-lukujen elokuvissa miesopettajia on puolestaan esitetty yhtäältä negatiivisävytteisesti kurinpitäjinä, toisaalta myönteisesti oppilaiden ymmärtäjinä ja tukijoina. Kujala päätyykin väitöstutkimuksessaan lopputulokseen, että suomalaista miesopettajuutta on tarkasteltu elokuvallisesti pitkälti jäykkien stereotyyppien – myönteisten tai kielteisten – kautta. Tämä onkin tärkeä huomio ja toivottavasti kannustaa tulevia tutkijoita kotimaisten elokuvien mieskuvien kriittiseen luentaan.

FM Heta Mulari on jatko-opiskelija kulttuurihistorian oppiaineessa Turussa. Hän kirjoittaa väitöskirjaansa ruotsalaisten nuortenelokuvien ja niiden vastaanoton tyttötulkinnoista 1990- ja 2000-luvuilla.